

Na ceste ku kritickému čítaniu estetických textov

Nová učebnica pre študentov estetiky
na Prešovskej univerzite

Slávka Kopčáková

Makky, L. (2024) *Kritické čítanie estetických textov. Autor, text, čitateľ*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 164 s. ISBN 978-80-555-3360-5.

Učebnica pre študentov odborov filozofia, estetika, etika, estetická výchova, náuka o spoločnosti, umenovedných odborov atď., korešponduje so súčasnou víziou o celi vzdelávania na všetkých úrovniach, ktoré nepredstavuje len hromadenie poznatkov a informácií, ale má byť primárne ich vyhodnocujúcim kritickým prijímaním a premýšľaním nad nimi, aj s mierou nevyhnutnej selekcie, akéhosi oddeľovania zrna od pliev. Napísať vysokoškolskú učebnicu o kritickom čítaní estetických textov považujem za veľmi odvážny a inovatívny počin, a vcelku ojedinelý – na Slovensku snáď s výnimkou učebnice Jána Hrkúta *Čítať a myslieť: Stratégie a metódy rozvoja kompetentného čítania a kritického myslenia* (2021).

Lukáš Makky v *Predhovore* (Makky, 2024, s. 5-8) nastavuje základné rámce a definuje, čo chápe ako estetický text. Ako k jednému z nosných leitmotívov sa v ďalšom texte k svojej definícii – vystavanej na myslení Umberta Eca – sporadicky vracia, v snahe nestratiť niť rozprávania na ceste k cieľu práce. Autorove úvahy o (ne)potrebnosti *Predslovu*, *Úvodu* a *Záveru* v publikácii typu vysokoškolskej učebnice sú akýmsi malým filozofickým cvičením, malou sebaaprezentáciou s cieľom zaujať a priťahnúť pozornosť študenta, ale sú veľmi svieže a tiež dokladujú kritické myslenie toho, kto bude študentovi dávať výklad o kritickom čítaní. Ako principiálne tvrdenie sa objavuje návrat k definícii v jej re-konštrukcii, ktorá je prísľubom, že sa dostávame k podstate. Považujem za dôležité tento krátky výsek textu uviesť:

Vzhľadom na rozpravu o estetickom texte by sme chceli študentom predstaviť špecifiká teoretického textu ako širší koncept oproti estetickému textu. Vzťah medzi oboma pojmami je jednoduchý – estetický text je forma a realizácia estetického textu, ale vo svojej ontológii a forme je aj trochu popretím teoretického textu. Výrazové prostriedky estetického textu sú často zmätočné, metaforické a obrazné, čo naruša predpoklad o čistote a jasnosti teoretického textu. (Makky, 2024, s. 87)

Vysokoškolská učebnica svojou kvalitou a nastavením tém a problémov ďaleko prevyšuje svoje metodicko-didaktické zameranie, má takmer monografický charakter, čo je výhodou aj nevýhodou zároveň. Výhodou je prezentácia najnovších poznatkov a stavu poznania, avšak slabinou je jej náročnosť vzhľadom na potrebu didaktizácie ako zostručenia, sprehľadnenia, pokusu o systemizáciu atď. Nedá sa to zachrániť iba tým, že sa autor sporadicky prihovára študentovi, aby bolo jasné, že ho má v hľadáči, resp. uisťuje ho, že text je určený preňho. O akého študenta však potenciálne ide? Nuž, podľa úsudku recenzentky, minimálne magisterského stupňa štúdia, avšak ešte väčšmi zrejme doktoranda, ktorých bezpečne prevedie úskaliami takej rozsiahlej literatúry, akou je odborná spisba o triáde autor – text – čitateľ, zorientuje ho, ale najmä – vyzve k dialógu. Jedným z leitmotívov textu je, že sa autor sa usiluje vymedziť podmienky, za ktorých sa teoretický text (zrejme myslí o estetike, filozofii a pod.), môže stať aj estetickým textom (primárnou podmienkou je zaujatie estetického postoja), aj keď deklaruje, že centrom jeho skúmania nie je tento prípad. Rovnako vyhlasuje, že nechce hovoriť o forme čítania teoretických textov ako estetických textov, ale nazerať na nich „ako na výsledky teoretického myslenia, teoretickej štruktúry a teoretickej stratégie autora“ (Makky, 2024, s. 18). Neskôr sa k tomu vracia, keď cez myšlienkový inštrumentár Umberta Eca, a tiež cez Ingardenovo principiálne rozlíšenie medzi vedeckým a literárnym (umeleckým) textom (Makky, 2024, s. 88-89), rozpracúva jedno z kľúčových miest výkladu učebnice.

Nosné kapitoly 2 *Autor* (Makky, 2024, s. 25-58) a 3 *Text* (Makky, 2024, s. 59-96) sú akousi intelektuálnou predohrou a nastavením východísk, prezentáciou vedeckých názorov a výberu toho najlepšieho, čo k téme bolo napísané. To je prezentované cestou výkladu základných estetických pojmov a kategórií (umelecké dielo, estetický objekt, estetický subjekt, estetický postoj, atď.), ktorý tu funguje ako stanovenie teoretických rámcov a terminológie. Autor si ako pedagóg uvedomuje, že len vďaka tomu bude možný ďalší nadväzujúci

výklad partikulárnych problémov nastolenej problematiky kritického čítania estetických textov. Miestami má čitateľ chuť nesúhlasiť (najmä pri komplikovanejšom výklade a veľmi dlhých súvetiach, často na úkor zrozumiteľnosti), no o chvíľu zistí, že autor učebnice parafrázuje autora inej váhovej kategórie, no a potom, čo s tým? Môže začať súhlasiť, alebo rovnako aj pokračovať v nesúhlase. Je to tréning kritického myslenia. Explanácia toho, čo znamená slovné spojenie „estetický text“ je síce v Makkyho podaní ambivalentná, ale je dešifrovateľná, zrozumiteľná, napĺňa aj metodicko-didaktické požiadavky kladené na tento typ publikácie.

Kapitola 4 *Čitateľ* (Makky, 2024, s. 97-140) je absolútne kľúčová resp. tvorí jadro učebnice. Základnou pracovnou metódou autora učebnice je z veľkého množstva existujúcich textov o autorovi (umeleckého literárneho textu) odvodiť tvrdenia platné pre autora estetických (vo väčšine prípadov teoretických) textov. Možno konštatovať, že sa mu to viac-menej darí, pretože kriticky prehodnocuje myšlienky filozofov, teoretikov literatúry a selektuje tie, ktoré do jeho konceptu zapadajú. Autor kriticky prečítal taký úctyhodný a vhodne zvolený výber odbornej literatúry, že sa učebný text nemohol nepodať, pokiaľ bol pritom dostatočne „kritický“ a dobre vyhodnotil užitočnosť selektovaných poznatkov a teoretických koncepcií. Nepomerne kratšia kapitola 5 *Kritické myslenie a kritické čítanie* (Makky, 2024, s. 131-140) je už len dopovedaním, tu by sa žiadalo širšie rozpracovanie a navyše, mne tu tak trochu chýba ‘vlajková loď’ diskurzu o kritickom myslení u nás (práce Vladimíry Čavojovej). To je však len zanedbateľné konštatovanie k obsahu knihy (nejde o deficit), s rešpektom k autorovej stratégii.

Avizovala som, že budem aj kritická, súčasne s tým však akcentujem, že autor Lukáš Makky na svojej pomerne krátkej ceste pedagóga a výskumníka vykonal enormný kus práce vzbudzujúci rešpekt. Z toho hľadiska hodnotenú učebnicu možno chápať len ako ďalšiu etapu na ceste cibrenia jeho autorského štýlu za súčasného tvorivého objavovania nových problémových oblastí, kde cíti potrebu sa vyjadriť a objasniť ju aj v intenciách pedagogickej interpretácie. Za málo efektívnu súčasť diskurzu učebnice považujem, že zvolenú tému prezentuje aj takými stylistickými prvkami, ktorými pri dialógu s autormi niekedy sklzáva k ich nadbytočnému hodnoteniu – text používa veľa adjektív, niekedy zbytočne nahromadených. Zrejme ide o naučený, alebo možno aj vrozený spôsob vedenia takéhoto dialógu, učebný text by však možno vyžadoval skôr štylizácie typu: ten a ten to vidí takto, ja to vidím takto, možné je aj toto videnie, túto teóriu považujem pre študenta za väčšmi užitočnú a osvojiteľnú.

Drobnými formálnymi nedostatkami, ktoré zrejme vznikli pri hektike tvorby pomerne rozsiahleho textu, sú tituly chýbajúce v zozname literatúry, ktoré v kontexte zaujmú čitateľa. Použitá citačná, tzv. harvardská metóda (priezvisko, rok, strana), je nedôsledne používaná, mnohokrát autor s menom a priezviskom (okrem prvého prípadu použitia, ktorý by bol akceptovateľný), strieda použitie priezviska (gro metódy). Rozumiem úctivému resp. zdvorilému postoju k autorom textov, s ktorými autor učebnice pracoval, ale metóda je metóda ako taká presne zadaná normami, žiada si zjednotenie. Za ďalší

menší nedostatok považujem tzv. večný problém – prekladať či neprekladať cudzojazyčné citáty, a ako to urobiť. Nuž asi by to chcelo jednotnosť, t. j. ak sú v predkladanej učebnici preložené všetky citácie z anglického jazyka, bolo by vhodné preložiť aj všetky citácie z českého jazyka. Oba jazyky sú cudzie a mieru porozumenia obom jazykom vzhľadom na dnešnú generáciu čitateľov/študentov nemožno preceňovať, ale ani podceňovať. Sú to však iba drobné formálne nedostatky,

Autor v učebnici s obľubou používa slová „simplicitný“, „simplicitnejšie“, pričom má na mysli jednoduchý/jednoduchšie a pod. Problémom je, že v porovnaní so slovom simplexný a jednoduchý, má adjektívum simplicitný aj zľahka negatívne konotácie (triviálny, všedný, obyčajný, otrepaný, banálny), de facto je takto použitý neadekvátne. Na rozdiel od komplementárnej dvojice „explicitne – implicitne“, ktorá ma pevne vyvážené významové jadro, autorovi do budúcnosti odporúčam radšej sa tak trochu problematickému adjektívu „simplicitný“ vyhnúť. Textu škodia miestami veľmi kategorické adjektíva a adverbá, ktoré nijako neprispievajú k zrozumiteľnosti textu (napr. nutné, dôrazne, korektný, korektne). Text učebnice by bol ľahšie čitateľný, ak by sa autor blahosklonne (voči študentovi) oslobodil od „vedeckej hantýrky“ a určité výroky boli podané zrozumiteľnejšie (dĺžka viet, internacionalizmy, na ktoré máme zaužívané pojmy v slovenskom jazyku a pod.). Striedavé prepínanie medzi použitím pojmov „implicitný“ a „implikovaný“ v podkapitole 4.2 *Implicitný čitateľ*, vytvára zmätok. V prvom rade, implicitnosť je skrytá zahrnutosť, implikovanosť je zahrnutosť, ktorá nie je skrytá. V texte nie je jasné, či ide o juxtapozíciu dvoch kategórií v rámci výkladu, alebo bol pri aplikácii pojmov použitý iný „kľúč“. Je možné, že to vzniklo pri nedôslednom preklade z anglických zdrojov, keďže napr. Wolfgang Iser používa pri čitateľovi adverbium „implicitný čitateľ“. Autor učebnice hovorí vo svojich parafrázach miestami o implicitnom a miestami o implikovanom čitateľovi. Použitie pojmu „implikovaný“ čitateľ (pokiaľ to priamo neprevzal z práce Jacka (2014), ten hovorí o implikáciách) považujem za nezámerne rozostrenie diskurzu, vo výsledku čitateľa zneisťuje.

Tradícia intenzifikácie tvorby učebných textov a vysokoškolských učebníc na Inštitúte estetiky a umeleckej kultúry trvá už poldruha dekády (od roku 2011), pričom má zvyšujúcu sa kvalitu a objavnosť textov je výnimočná. Z posledných spomeniem bez nároku na úplnosť aspoň učebnice, ktoré majú celoslovenský ohlas a záber, napr. *Hudobná estetika a populárna hudba* (Kopčáková, 2015), *Úvod do interpretácie obrazu* (Makky, 2020), *Genéza a súčasné otázky estetiky environmentu* (Kvokačka, 2024), *Kapitoly z estetiky múzických umení* (Kopčáková – Kušnírová, 2024) a ď. Ide o podanú ruku vo vzťahu pedagóg-študent, kde učiteľ reaguje na potrebu študenta vyznať v záplave informácií prítomnej vo všetkých oboroch ľudského poznania. Obzvlášť je to dôležité v súčasnosti, keď potrebu naučiť sa kriticky selektovať ešte zosilnila prítomnosť umelej inteligencie (AI), ktorú majú študenti v hľadáčku automaticky, ako najjednoduchšie riešenie pri vyhľadávaní poznatkov a pri samotnom učení sa. AI síce generuje zaujímavé a užitočné sety poznatkov pre študentov a seba-vzdelávajúcich sa ľudí, avšak stále sa ešte

môže aj pomýliť, ale hlavne, kriticky (ne)myslí namiesto študenta, ale ponúka mu často hotové riešenia, nenúti ho myslieť, predstiera, že myslí zaňho. Preto považujem za kľúčové našich študentov ku „kritickému čítaniu“ permanentne vyzývať a praktikovať to spolu s ním.

Ak máme naučiť študenta kriticky myslieť, musí takto myslieť primárne jeho pedagóg a tútor, ktorý ho vzdeláva a sprevádza jeho učenie sa v student-centred-learningu (SCL) ako koncepte nového ponímania vysokoškolského vzdelávania. Vysokoškolská učebnica Lukáša Makkyho je v tomto ohľade vydareným projektom, zaslúži si ocenenie. Učebnicu možno považovať za produkt „radostnej vedy“ (pojem F. Nietzscheho) pretože z nej cítiť, že jej autora uvažovanie o novo nastolených problémoch veľmi baví – čo je veľmi dôležité aj pre motiváciu jeho študentov. Autorov štýl je miestami jazykovo komplikovanejší, ale sledujúc jeho akademickú tvorbu do jeho začiatkov môžem konštatovať, že jeho štýl je čoraz „čistejší“, zrozumiteľnejší. Lukáš Makky sa profiluje aj v pomerne mladom veku na zrelú vedeckú osobnosť, ktorej záleží na študentovi a pedagogickom pôsobení, na faktoch, na pravde, na vzájomnom obohacovaní sa medzi učiteľom a študentmi. Tým sa obracia do minulosti, resp. intuitívnou cestou poukazuje na potrebu znovuoživenia humboldtovského ideálu univerzity ako miesta menej hierarchizovaného a väčšmi naplneného atmosférou spoločného poznávania.

Slávka Kopčáková
University of Presov, Faculty of Arts
Institute of Aesthetics and Art Culture
17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovakia
slavka.kopcakova@unipo.sk

DOI: 10.5281/zenodo.16568778